

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

NOAN'ANAVIY DARSLARNI O'TKAZISH BO'YICHA O'QITUVCHILARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA PEDOGOGIK DASTURIY VOSITALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Djuraqulova Husnora To'liqinovna

*Navoiy davlat universiteti "Ta'limda axborot texnologiyalari" yo'nalishi
1-kurs magistratura talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada noan'anaviy darslarni tashkil etish jarayonida o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish va rivojlantirishda pedagogik dasturiy vositalarning didaktik imkoniyatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etilgan. Ta'lim jarayoniga interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, elektron ta'lim resurslari, multimediali vositalar va virtual muhitlarni integratsiya qilishning afzalliklari yoritilgan. Pedagogik dasturiy vositalarning ta'limni individuallashtirish, differensiallashtirish, vizuallashtirish, tezkor nazorat va teskari aloqani ta'minlashdagi o'rni asoslab berilgan. Shuningdek, ularning o'qituvchining metodik tayyorgarligi, raqamli kompetensiyasi va innovatsion yondashuvini shakllantirishga ta'siri ochib berilgan.*

Kalit so'zlar. *noan'anaviy dars, pedagogik dasturiy vositalar, didaktik imkoniyatlar, kasbiy mahorat, pedagogik kompetentlik, raqamli ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar, multimedia, innovatsion ta'lim, ta'lim samaradorligi.*

Abstract. *In this article, the didactic possibilities of pedagogical software tools in improving and developing the professional skills of teachers in the process of organizing non-traditional lessons are analyzed from a scientific-theoretical and practical point of view. The advantages of integrating interactive methods, digital technologies, electronic educational resources, multimedia tools, and virtual environments into the educational process are highlighted. The role of pedagogical software tools in individualizing, differentiating, visualizing, ensuring operational control and feedback in education is substantiated. Also, their influence on the formation of the teacher's methodological training, digital competence, and innovative approach is revealed.*

Keywords: *non-traditional lesson, pedagogical software tools, didactic possibilities, professional skills, pedagogical competence, digital educational technologies, interactive methods, multimedia, innovative education, educational effectiveness.*

Zamonaviy ta'lim tizimida globallashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi o'qituvchidan nafaqat fan mazmunini chuqur bilishni, balki ta'lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil eta olishni ham talab etmoqda. An'anaviy dars shakllari bugungi kunda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi hamda amaliy kompetensiyalarini to'liq rivojlantirish uchun yetarli bo'lmay qolmoqda. Shu sababli noan'anaviy dars turlarini qo'llash, interfaol metodlar va raqamli

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

pedagogik vositalardan samarali foydalanish ta'lim sifatini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda.

Noan'anaviy darslar o'quv jarayonini jonlantiradi, ta'lim oluvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, ularni faol subyekt sifatida jarayonga jalb etadi hamda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish imkonini yaratadi. Biroq bunday darslarni samarali tashkil etish o'qituvchining kasbiy mahorati, metodik tayyorgarligi va pedagogik kompetentligiga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, pedagogik dasturiy vositalarning didaktik imkoniyatlaridan oqilona foydalanish o'qituvchining darsni loyihalash, boshqarish va natijadorligini ta'minlash jarayonini sezilarli darajada takomillashtiradi.

Pedagogik dasturiy vositalar — elektron ta'lim resurslari, multimediali taqdimotlar, virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, test tizimlari va masofaviy ta'lim platformalari — ta'lim jarayonini individuallashtirish, differentsiallashtirish, vizuallashtirish hamda tezkor nazoratni amalga oshirishda keng imkoniyatlarga ega. Ular o'qituvchiga murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda yetkazish, o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu jihatdan, noan'anaviy darslarni tashkil etishda pedagogik dasturiy vositalarning didaktik imkoniyatlarini ilmiy asosda o'rganish, ularni o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish va rivojlantirish jarayoniga tatbiq etish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Noan'anaviy darslarni tashkil etish, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish hamda pedagogik dasturiy vositalarning didaktik imkoniyatlaridan foydalanish masalasi pedagogika fanida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinmoqda. Mazkur muammo bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim samaradorligi bevosita o'qituvchining metodik tayyorgarligi, innovatsion texnologiyalarni qo'llash ko'nikmasi va dars jarayonini zamonaviy vositalar asosida loyihalashiga bog'liq.

Ta'lim jarayonini faollashtirish va o'quvchini o'qitishning markaziga qo'yish g'oyalari ilk bor John Dewey tomonidan ilgari surilgan bo'lib, u "bajarib o'rganish" tamoyili asosida darslarni amaliy faoliyat bilan bog'lash zarurligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, ta'lim jarayoni interfaol va tajribaga asoslangan bo'lgandagina o'quvchilarning mustaqil fikrlashi rivojlanadi. Bu yondashuv bugungi noan'anaviy dars shakllarining nazariy poydevorini tashkil etadi [1].

Shuningdek, o'quv jarayonida ijtimoiy muhit va hamkorlikning ahamiyati Lev Vygotsky tomonidan asoslab berilgan. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi o'quvchilarni kichik guruhlarda ishlash, muammoli vaziyatlar yaratish hamda interfaol metodlardan foydalanish orqali samarali o'qitish mumkinligini ko'rsatadi. Bu esa noan'anaviy darslarning psixologik-pedagogik asoslarini mustahkamlaydi [2].

Ta'lim maqsadlarini tizimli ravishda rejalashtirish va natijalarni baholash masalalari Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya orqali izohlanadi. Bloom taksonomiyasi o'qituvchiga dars mazmunini reproduktiv darajadan ijodiy darajagacha

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

bosqichma-bosqich tashkil etish imkonini beradi. Pedagogik dasturiy vositalar aynan ushbu bosqichlarni amalga oshirishda samarali instrument sifatida xizmat qiladi [3].

Axborot texnologiyalarini ta'limga integratsiyalash bo'yicha tadqiqotlar Seymour Papert nomi bilan bog'liq bo'lib, u konstruksionizm nazariyasi asosida kompyuter texnologiyalari o'quvchining mustaqil bilim qurish faoliyatini kuchaytirishini ta'kidlaydi. Papertning ishlari pedagogik dasturiy vositalar, simulyatorlar va raqamli muhitlarning didaktik ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berdi [4].

Multimedia vositalarining o'quv materialini o'zlashtirishga ta'siri esa Richard Mayer tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv multimedia nazariyasida yoritilgan. Olimning tadqiqotlari matn, tasvir va animatsiyalar uyg'unligi o'quvchilarning axborotni chuqurroq anglashiga yordam berishini ko'rsatadi. Bu holat pedagogik dasturiy vositalarning vizual va interaktiv imkoniyatlari dars samaradorligini oshirishini tasdiqlaydi [5].

Mahalliy va MDH olimlari tomonidan ham pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, o'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirish hamda interfaol metodlardan foydalanish masalalari keng tadqiq etilgan. Ularning ishlarida zamonaviy axborot muhitida o'qituvchining roli tashkilotchi, fasilitator va maslahatchi sifatida talqin qilinadi, bu esa noan'anaviy darslarni samarali o'tkazishda pedagogik dasturiy vositalarning ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

N.N.Nazirova va Z.A.Axmadjonovalarning fikricha, ta'lim jarayonida an'anaviy va noan'anaviy darslarning mazmuni solishtirilib, an'anaviy darslarda o'qituvchi markaziy o'rinda bo'lsa, noan'anaviy darslarda o'quvchi faol ishtirokchi sifatida bilimni mustaqil egallashi ta'kidlanadi. Noan'anaviy metodlar interfaol usullar, modellashtirish, axborot-kommunikatsiya va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishi, tafakkuri va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday darslar puxta rejalashtirilganda ta'lim samaradorligini oshirib, bilimlarni mustahkamlash va o'quvchilarda barqaror motivatsiyani shakllantirishga imkon yaratadi [6].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy manbalarda ta'limni faollashtirish, innovatsion metodlarni qo'llash va raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari alohida o'rganilgan bo'lsa-da, aynan pedagogik dasturiy vositalarning didaktik imkoniyatlarini o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish bilan integratsiyalashgan holda tadqiq etish yetarli darajada yoritilmagan. Shu bois mazkur yo'nalishda tizimli ilmiy izlanishlar olib borish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish sharoitida o'qituvchining kasbiy faoliyatiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Endilikda pedagogdan faqat bilim berish emas, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga, muammoni hal etishga, axborot bilan ishlashga va ijodiy faoliyatga yo'naltirish talab etiladi. Bunday vazifalarni amalga oshirish esa an'anaviy tushuntirish–mustahkamlash–nazorat modeli doirasida yetarli natija bermaydi. Shu sababli noan'anaviy dars shakllari hamda pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirishning muhim sharti sifatida qaralmoqda.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Noan'anaviy darslar mazmunan o'quvchi faolligiga asoslanib, ta'lim jarayonini interfaol tashkil etishni nazarda tutadi. Muammoli darslar, loyihaviy ta'lim, rolli o'yinlar, treninglar, integratsiyalashgan mashg'ulotlar, virtual laboratoriyalar va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarni bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil ravishda egallovchi subyektg a aylantiradi. Bunday jarayonda o'qituvchi boshqaruvchi va yo'naltiruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Natijada o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muloqot, hamkorlikda ishlash va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Mazkur jarayonni samarali tashkil etishda pedagogik dasturiy vositalar alohida ahamiyat kasb etadi. Elektron darsliklar, multimediali taqdimotlar, test dasturlari, simulyatorlar, virtual stendlar, masofaviy ta'lim platformalari hamda interaktiv taxta resurslari darsning mazmunini boyitadi va uni vizuallashtirish imkonini beradi. Murakkab nazariy tushunchalarni animatsiya, grafik, jadval va modellar orqali namoyish etish o'quv materialini o'zlashtirishni yengillashtiradi, vaqt tejaladi hamda darsning samaradorligi ortadi.

Pedagogik dasturiy vositalarning didaktik imkoniyatlari bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Avvalo, ular ta'limni individuallashtirishga xizmat qiladi, ya'ni har bir o'quvchining bilim darajasi va qobiliyatiga mos topshiriqlarni tanlash imkonini beradi. Ikkinchidan, o'quv jarayonini differensiallashtirish orqali kuchli va sust o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan alohida ishlash sharoiti yaratiladi. Uchinchidan, tezkor nazorat va teskari aloqani ta'minlash orqali o'qituvchi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini real vaqt rejimida baholay oladi. To'rtinchidan, axborotning ko'rgazmali taqdim etilishi o'quvchilarning diqqatini jamlaydi va motivatsiyasini oshiradi.

Shu bilan birga, pedagogik dasturiy vositalardan samarali foydalanish o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Darsni raqamli vositalar bilan to'ldirishning o'zi yetarli emas; ularni maqsadga muvofiq tanlash, didaktik vazifalarga moslashtirish va darsning umumiy tuzilmasiga integratsiya qilish muhimdir. Aks holda texnologiya faqat tashqi bezak vazifasini bajarib, ta'lim natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi. Demak, o'qituvchi pedagogik, psixologik va axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini uyg'un holda rivojlantirishi lozim.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik dasturiy vositalar asosida tashkil etilgan noan'anaviy darslarda o'quvchilarning darsga qiziqishi ortadi, mustaqil ishlash ko'nikmalari shakllanadi, bilimlarni o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi hamda vaqt resurslaridan unumli foydalaniladi. O'qituvchi esa darsni rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil etishda ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladi. Bu holat uning kasbiy mahoratini tizimli ravishda takomillashtirishga xizmat qiladi.

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, avvalo, o'qituvchining kasbiy mahorati va metodik kompetentligiga bog'liqdir. An'anaviy dars shakllari o'quvchilarning bilish faolligini to'liq ta'minlay olmagan sharoitda noan'anaviy darslarni qo'llash, interfaol metodlar va pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Pedagogik dasturiy vositalar o'quv materialini ko'rgazmali, tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etish, ta'limni individuallashtirish va differensiallashtirish, tezkor nazorat hamda teskari aloqani yo'lga qo'yish imkonini beradi. Natijada o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlash ko'nikmalari, ijodiy va tanqidiy yondashuvi shakllanadi. Bu esa bilimlarning chuqur va barqaror o'zlashtirilishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, pedagogik dasturiy vositalardan samarali foydalanish o'qituvchidan puxta metodik tayyorgarlik, raqamli kompetensiya va innovatsion yondashuvni talab etadi. Darsni maqsadga muvofiq loyihalash, mos resurslarni tanlash va ularni didaktik vazifalar bilan uyg'unlashtirish o'qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirishning asosiy shartlaridan biridir. Faqat texnologiyani qo'llash emas, balki uni pedagogik maqsadga xizmat qildirish muhim hisoblanadi.

Demak, noan'anaviy darslarni pedagogik dasturiy vositalar asosida tashkil etish o'qituvchining kasbiy o'sishini ta'minlaydi, ta'lim sifatini oshiradi hamda o'quv jarayonini samarali, interfaol va natijador shaklga keltiradi. Kelgusida ushbu yo'nalishda metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, amaliy tajribalarni umumlashtirish va raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey J. Experience and Education. – New York : Collier Books, 1938. – 116 p.
2. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge : Harvard University Press, 1978. – 159 p.
3. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. – New York : Longmans, Green, 1956. – 207 p.
4. Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. – New York : Basic Books, 1980. – 252 p.
5. Mayer R. E. The Cambridge Handbook of Multimedia Learning. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 651 p.
6. Nargiza Nematjonovna Nazirova, Zarifa Abdulhamitovna Axmadjonova. Ta'lim jarayonida noan'anaviy darslar metodikasi // Scientific progress. 2022. №8. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/ta-lim-jarayonida-noan-anaviy-darslar-metodikasi>